

JINOYATCHILIKKA QARSHI KURASHISH VA HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLIISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Tashmanov Shoxruz Baxriddin o'g'li

*O'R Milliy gvardiyasi Navoiy viloyati bo'yicha boshqarmasi Navbatchilik qismi
Tezkor navbatchi katta yordamchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jinoyatchilikka qarshi kurashda huquqbuzarliklarning oldini olishning roli va uning oldini olish, shuningdek, ushbu sohada jamoatchilik nazoratining ahamiyati to'g'risida ma'lumot va tavsiyalar berilgan. Bundan tashqari, huquqbuzarliklarning oldini olish sohasidagi xorijiy tajriba ko'rib chiqildi.*

Kalit so'zlar: *jinoyatchilik, jinoyatchilikning oldini olish, javobgarlik turlari, jamoatchilik nazorati, ijtimoiy rehabilitatsiya, antisosial xatti-harakatlar, jinoyatchilikka qarshi kurash.*

Har bir davlat bor ekanki, o'z huquq tizimi va qonunlari mavjud. Barcha fuqarolar belgilangan qonunlarga birdek amal qilishi va boshqalarning huquqlariga putur yetkazmasligi lozim. Bu davlatning rivoji va tinchligi uchun eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Qonundan chetga chiqish esa huquqbuzarlikni keltirib chiqaradi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar sodir etilgan huquqbuzarlikka qarshi kurashishadi: aybdorni topishadi, so'roq qilishadi, sabablarni aniqlashadi va hokazo. Buning uchun ko'p mablag' va ishchi kuchi kerak bo'ladi. Shu sabab huquqbuzarlik sodir bo'lishidan avval uni oldini olgan ma'qul. Bunday holatda huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasi bizga yordamga keladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'zining har bir chiqishlarida sohaga mas'ul bo'lgan idoralarning asosiy vazifasi jinoyatchini topish va jazolash emas, balki jinoyat sodir etilishiga sharoit yaratib bergan holatlarni aniqlash, ayniqsa tizimli muammolar bilan ishlashga alohida urg'u qaratishni ko'p bora ta'kidlab kelmoqda.

Barchamizga ma'lumki, huquqbuzarlik ijtimoiy ma'noda jamiyat, fuqarolar va jamoat birlashmalarining huquq va manfaatlariga xavf tug'dirishga qodir xulq bo'lib, u ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishini qiyinlashtiradi va ularning buzilishiga sabab bo'ladi. Buning oqibatida jamiyatda turii darajadagi ko'ngilsizliklar yuz bera boshlaydi va jamiyat o'z-o'zidan tanazzulga yuz tutadi.

Shu o'rinda huquqbuzarlik prafilaktikasi tushunchasiga yuridik ma'noda ta'rif berib o'tsak, "huquqbuzañik" deganda, jamiyat uchun xavfli bo'lgan qilmish (harakat yoki harakatsizlik)[1], boshqa manbada esa huquqbuzañikka jamiyatda o'rnatilgan va qonun asosida belgilangan tartib yoki umuman ijtimoiy yashash qoidalarini buzish, - deb ta'rif berilgan.

Umuman olganda, huquqbuzariik ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik) hisoblanib, uni sodir etganlik uchun javobgarlikni belgilovchi huquq

sohasiga asosan: a) fuqaraviy; b) intizomiy; v) ma'muriy; g) jinoiy turlarga ajratiladi. Profilaktika so'zi esa ensiklopedik va izohli lug'atlarda yunoncha "praphilaktika" - saqlovchi, oldini oluvchi"[2], - degan ma'noni anglatishi ko'satilgan.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab, respublikamizda huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilib, mamlakatda huquq-tartibotni ta'minlashda sezilarli darajada ijobiy natijalarni yaxshilashga erishildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi „O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash to' g'risida"gi 27-sonli farmonida jamoat xavfsizligini ta'minlovchi subyektlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy gvardiya, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati, Bosh prokuratura, Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, mahalliy davlat hokimiyati organidan iboratligi shuningdek, boshqa davlat oranlari va tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkil hatto va fuqarolar jamoat xavfsizligini ta'minlashda ishtirak etuvchi subyektlarga kirishi belgilab qo'yilgan.

Darhaqiqat, bizningcha fikrimizcha ham, huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshirish, nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning, balki jamoat tashkilotlari, fuqarolarni o'zini o'zi boshqarish organlari, oila va ta'lim muassasalari bilan hamkorlikdagi faoliyati hisoblanadi va u o'z ichiga huquqiy, ijtimoiy, tarbiyaviy jarayonlarni oladi. Shuning uchun ham, huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashishga faqatgina huquqni muhofaza qiluvchi organlar mas'ul degan qarash hozirgi kunda o'zini oqlamaydi desak adashmagan bo'lamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining „O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 27-sonli farmonida ham jamoat xavfsizligini ta'minlash yo'nalishidagi ishlarni "Xalq manfaatlariga xizmat qilish" tamoyili asosida tashkil etishning mutlaqo yangi mexanizm va tartiblari joriy etilib, davlat organlarining jamoatchilik tuzilmalari bilan o'zaro maqsadli hamkorligini yo'lga qo'yish nazarda tutilgan. [3]

O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi qonuniga muvofiq jamoatchilik nazorati huquqbuzarliklar profilaktikasi subyektlariga nisbatan shuningdek huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlariga nisbatan ham amalga oshiriladi. Bu fuqarolar va jamoat uyushmalarining faol ishtiroki orqali bevosita bezorilikning oldi olinishida namoyon bo'ladi. [4] Jinoyatchilikka qarshi kurashishda faol ishtirok etgan fuqarolar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-yanvardagi 15-son qarori[5] bilan tasdiqlangan «Fuqarolar va jamoat tashkilotlarini huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashishdagi faol ishtiroki uchun rag'batlantirish tartibi to'g'risida»gi nizom qoidalariga binoan rag'batlantiriladi.

Mazkur vaziyatda profilaktikaning usul va shakllari o'zaro aloqador ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni profilaktikaning shakli doirasida amalga oshirilgan chora-tadbir uchun rag'batlantirish usuli qo'llanilmoqda[6].

Hozirgi kunda bir qator huquqni muhofaza qiluvchi organlar, shu jumladan ichki ishlar organlarini xalq manfaatlariga xizmat qiladigan ijtimoiy tuzilmaga aylantirish maqsadida mustahkam huquqiy ba'za yaratilgan ammo profilaktika amaliyotida huquqiy tavsifning mavjud emasligi, huquqiy normalardan foydalanishda prokuratura, adliya, ichki ishlar va sud organlarining ushbu yo'nalishdagi faoliyatida yagona yondashuv yo'qligidan dalolat beradi[7]

O'zbekiston Respublikasi Prezident Sh. Mirziyoyev Oliy Majlis Senatida so'zlagan ma'ruzasida "Jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashish haqida to'xtalib, so'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashish borasida bir qator ishlarni amalga oshirilganligini ammo sohada hali o'z yechimini kutayotgan masalalar mavjud ekanligini ta'kidlab o'tgan. Shuningdek murojaatda, o'tgan yili mamlakatimiz bo'yicha jinoyat sodir etgan 47 mingdan ortiq shaxsning 12 ming nafari yoki 25 foizini yoshlar tashkil etganligi va bu ko'rsatkich Qashqadaryo, Xorazm viloyatlari va Toshkent shahrida 39 foizni, Andijon va Namangan viloyatlarida 38 foizdan oshganligi va ushbu tashvishli ahvol bo'yicha yuqorida nomi qayd etilgan hududlarda Senatning sayyor majlislari o'tkazilib, bu masala jiddiy muhokama qilinmaganligi qo'shimcha qilib o'tilgan[6].

Darhaqiqat, sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning aksariyat qismi tayin bir ish joyiga ega bo'lmagan, oilasida yetishmovchilik bor bo'lgan, muntazam ichkilikka, giyohvandlik vositalarini iste'mol qilishga berilgan yoki muqaddam sudlangan shaxslar tomonidan sodir etilmoqda.

Bunday shaxslar tomonidan huquqbuzarlik sodir etilishini oldini olishda ularni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish ya'ni g'ayriijtimoiy xulq-atvorli, huquqbuzarlik sodir etishga moyil bo'lgan, huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarga huquqiy, ijtimoiy, psixologik, tibbiy, pedagogik va boshqa turdagi yordam ko'rsatishga, shuningdek ularga jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalari va qoidalarini singdirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ko'rgan holda ularning bandligini ta'minlash, qolaversa tadbirkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu haqda gap ketganda, hozirgi kunlarda mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirishga va ular oldida turgan muammolarni bartaraf qilishga, ularga keng imtiyoz va imkoniyatlar berilib, shu orqali aholini ish bilan band qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shunga qaramay bugungi kunda mamlakatimizda 12 mingdan ortiq oilada huquqbuzarlik keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan turli oila-turmush munosabatlari doirasidagi muammolar mavjud bo'lib, shundan 4 ming 809 tasi notinch oila hisoblanadi.

Yuqorida qayd etib o'tilgan ko'rsatgichlar, bizdan huquqbuzarliklar va jinoyatchilikni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni yanada kuchaytirishimizni talab etadi. Jinoyatchilikka qarshi kurash borasidagi dunyo amaliyoti shundan dalolat

berib turibdiki, hech qaysi mamlakat faqatgina jinoyatchilarni jazolab, jinoyatchilikka barham berish borasidagi ko'zlangan natijalarga erisha olmagan. Shuningdek, bu borada bir qator huquqshunos olimlarimiz, xususan, X.Odilqoriev va I.Tultyevlar ham quyidagi fikrlarini bildirib o'tganlar: Jinoyatchilikka qarshi kurashni amalga oshirishda jinoyatchilikni tag-tomiri bilan butunlay tugatish maqsadi haqqoniy emas, jinoyatchilikning holati va unga qarshi kurash shart-sharoitlaridan ko'rinib turibdiki, u ba'zan samarali, ba'zan esa besamara o'tkazilishi mumkin". Chamasi jinoyatchilikni butunlay yo'q qilish nihoyatda murakkab va to'la amalga oshmaydigan orzu bo'lsa kerak [8].

Bundan ko'rinib turibdiki, jinoyatchilikka qarshi kurashgandan ko'ra ularni oldini olgan ancha samarali yo'l hisoblanadi. Dunyo hamjamiyati jinoyatchilikka qarshi kurashning o'ziga xos bo'lgan samarali siyosatini tatbiq etish haqida qayg'urmoqda. Bu borada shaxs, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlik hamda insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan himoyalash, shuningdek huquqbuzarliklar profilaktikasining zamonaviy va samarali tizimini yo'lga qo'yish muammolari tobora global va dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda.

Yuqorida ta'kidlab o'tkanimizdek, mamlakatimizda jinoyatchilikka qarshi kurashish va sodir etilayotgan huquqbuzarliklarni oldini olishga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan 2014-yil 14-mayda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni qabul qilingan bo'lib, unda huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshirishning asosiy vazifalari belgilab qo'yilgan. Ular quyidagilardan iborat:

shaxsning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishini ta'minlash;

jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, qonuniylikni mustahkamlash, shuningdek korrupsiyaga nisbatan murossasiz munosabatni shakllantirish;

huquqbuzarliklarning sodir etilishi sabablarini va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlarni aniqlash, o'rganish, bartaraf etish chora-tadbirlarini ko'rish;

huquqbuzarlikdan jabrlanuvchilarni, huquqbuzarliklar sodir etishga moyil bo'lgan, huquqbuzarlik sodir etgan, shu jumladan ilgari sudlangan va ozodlikdan mahrum etish joylaridan ozod qilingan shaxslarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish va ijtimoiy moslashtirish;

jismoniy shaxslarning huquqbuzarlikdan jabrlanuvchiga aylanishi xavfini kamaytirish;

huquqbuzarliklar profilaktikasini bevosita amalga oshiruvchi va unda ishtirok etuvchi organlar hamda muassasalar faoliyatining o'zaro hamkorligini ta'minlash va ularning faoliyatini muvofiqlashtirish[6].

S.Xo'jaqulovning fikricha: "Huquqbuzarliklar profilaktikasi qonunda berilgan vakolatlar doirasida, sohaviy xizmatlar imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda jamoat tartibini saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklar sodir

etilish sabablarini va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlarni aniqlash, bartaraf etish, fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini shakllantirish, shuningdek g'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega va huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni aniqlash, profilaktik ta'sir ko'rsatish orqali ularning axloqini tuzatishdan iborat [10].

Jinoyatchilikka qarshi kurash va huquqbuzarliklarni oldini olishda ushbu g'ayriijtimoiy holatlarni yuzaga kelmasligi uchun barcha imkoniyatlarni ishga solishimiz lozim hisoblanadi. Biz quyida jinoyatchilikka qarshi kurash va huquqbuzarliklarni oldini olish tizimni takomillashtirishga oid bir necha takliflarimizni berib o'tmoqchimiz:

- "Yoshlar daftari"ga kiritilgan 18-30 yoshdagi vaqtincha ishsiz aholinini ish bilan ta'minlash, ularni ijtimoiy-foydali faoliyatga jalb etish uchun tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish;

- huquqbuzarliklar sodir etishga moyil bo'lgan yoki sodir etgan yoshlar bilan manzilli ishlash va ularni foydali faoliyat bilan shug'ullanishlarini nazorat qilish;

- qisqa muddatli kasb-hunar o'rgatuvchi markazlar bilan hamkorlikda huquqbuzarliklar sodir etishga moyil bo'lgan yoki probatsiya xizmati ro'yxatida turgan yoshlarni har chorakda buyurtma asosida ma'lum bir mutaxassislikka o'rgatib ularni ish bilan ta'minlash orqali muntazam mehnat faoliyatiga jalb qilish;

- qisqa muddatli til va kasb-hunar o'rgatish kurslarini tashkil etish va ma'lum bir mutaxassislikka o'rgatish orqali chet elda ishlashni xohlovchi fuqarolarimizga ko'maklashish;

- huquqbuzarlik sodir etgan yoshlarni o'zlari talim olayotgan muassasalarda va mahallalarda qilmishlarini ularning yaqin qarindoshlari bilan keng muhokama qilish.

XULOSA

O'ylaymizki, yuqorida keltirilgan takliflar albatta o'z samarasini beradi. Mamlakatimizda huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasida olib borilayotgan tizimli islohotlar faqat va faqat xalqimizning tinchligi va osoyishtaligini ta'minlashga xizmat qiladi va ushbu loyihalardan ko'zlangan yagona maqsad bu - aholi tinchligini ta'minlash va bu orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shishdan iborat. Buning uchun esa barchamiz mas'ulmiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati: J. III.- T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.- 316b;

2. Ноговицина Е.Н. Правовые и организационные основы общественного контроля за деятельностью государственной инспекции безопасности дорожного движения / Орловский юридический институт МВД России имени В.В. Лукьянова, Наука и практика. 2014. № 1 (58). - С. 106-109;

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi „O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida“gi 27-sonli farmoni
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-yanvardagi «Fuqarolar va jamoat tashkilotlarini huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashishdagi faol ishtiroki uchun rag'batlantirish tartibi to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida»gi 15-son qarori // URL: <https://lex.uz/docs/3499747>;
5. Karaketova D.Y. Bezorilikning jinoyat-huquqiy va kriminalologik jihatlari. Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. - T., 2021, - B.4 (156);
6. Белоспудцев В.И. Проблемы общесоциальной профилактики преступлений. - В кн.: Актуальные проблемы правоохранительной деятельности. - Калининград, 1999. - С.57. Царанг: Корниенко А.В. Укрепляя законность и порядок // Криминологический журнал, - М. 2002. №1. - С. 28;
7. O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida»gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. - T., 2014. - № 20. - 221-m;
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis Senatining birinchi yalpi majlisida so'zlagan nutqi. <https://xs.uz/uz/post/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoevning-olij-mazhlisga-murozhaatnomasi>;
9. Odilqoriyev X.T., Tulteev I.T. Jinoiy-huquqiy siyosatni liberallashtirish: zarurat va omillar // Хуцуц-Право-Law. - 2002. - № 1. - Б. 8;
10. Xo'jaqulov S.B. Ichki ishlar organlarining huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati. - T.:2017. - B. 5